ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 12

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan.

Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.12.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
www.philologicalresearch.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, *filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)*
Shoxista Maxmaraimova, *filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)*
O‘ral Xoliyorov, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)*
Olmos Ulviy Binnatova, *f.f.d., professor (Ozarbayjon)*
Karl Rayxl, *f.f.d., professor (Germaniya)*
Vali Savash yelok, *f.f.d., professor (Turkiya)*
Dorota Silviya, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)*
Muslihiddin Muhiddinov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Ibodulla Mirzayev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Abdi Mamatov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Suyun Karimov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Muhammadxon Hakimov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Nafas Shodmonov *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Dilmurod Quronov, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Murodqosim Abdiyev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Baxtiyor Mengliyev, *f.f.d., professor (O‘zbekiston)*
Normat Yo‘ldoshev, *f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)*
Abdulla Xudoyqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Bobonazar Murtazayev, *f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)*
Asqar Eshmo‘minov, *f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)*
Obidjon Shofiyev, *f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)*
Zafar Umurqulov, *f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)*
Nurali Amonturdiyev, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Hakim Ahmedov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Ahad Shukurov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Eshnazar Jabborov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Abdumurod Arslonov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Sirojiddin Turdimurodov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Umida Raximova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Gulchehra Begmatova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Nargis Qurbonazarova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Muyassar Xolova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Shoira Omonturdiyeva, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Sherzod Turdiqulov, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Zaynura Qodirova, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Humayun Nadim Muhammad, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*
Dilrabo Ergasheva, *f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)*

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.12.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100
Цена договорная
Заказ: 155
Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул.
Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
www.philologicalresearch.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, *доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)*
Шохиста Махмараимова, *доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)*
Урал Холияров, *ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Олмос Улвий Биннатова, *д.ф.н., профессор (Азербайджан)*
Карл Райхл, *д.ф.н., профессор (Германия)*
Вали Саваш Елок, *д.ф.н., профессор (Турция)*
Дорота Сильвия, *PhD, доцент (Польша)*
Муслихиддин Мухиддинов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Ибодулла Мирзаев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Абди Маматов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Суюн Каримов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мухаммадхон Хакимов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нафас Шодмонов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Дилмурод Куронов, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Мурадкасим Абдиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Бахтиёр Менглиев, *д.ф.н., профессор (Узбекистан)*
Нормат Юлдашев, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Абдулла Худайкулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Бобоназар Муртазаев, *ф.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Аскар Эшмуминов, *д.ф.н., доцент (Узбекистан)*
Обиджон Шофиев, *д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)*
Зафар Умуркулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Нурали Амонтурдиев, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хаким Ахмедов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Ахад Шукуров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Эшназар Джаббаров, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Абдумурод Арслонов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Сирожиддин Турдимуродов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Умида Рахимова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Гульчехра Бегматова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Наргис Курбаназарова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Муяссар Холова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шаира Амонтурдиева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Шерзад Турдикулов, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Зайнура Кадирова, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Хумаюн Надим Мухаммад, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*
Дильрабо Эргашева, *д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)*

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President`s Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.12.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94
Offset printing. Offset paper
Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155

Printed at the
«Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
www.philologicalresearch.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)*
Shohista Makhmaraimova, *doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)*
Ural Kholiyorov, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Olmos Ulviy Binnatova, *doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)*
Karl Rayxl, *doct.of philol. sciences, professor (Germany)*
Vali Salvash Elok, *doct. of philol. sciences, professor (Turkey)*
Dorota Silvia, *PhD, associate professor (Poland)*
Muslihiddin Mukhiddinov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Ibodulla Mirzaev, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Abdi Mmatov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Suyun Karimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muhammadkhon Khakimov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Nafas Shodmonov, *doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Dilmurod Kuronov, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Muradkasim Abdiyev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Bakhtiyor Mengliev, *doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)*
Normat Yuldashev, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Abdulla Khudaykulov, *PhD (Uzbekistan)*
Bobonazar Murtazaev, *cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Askar Eshmuminov, *doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)*
Obidjon Shofiev, *PhD, associate professor (Uzbekistan)*
Zafar Umurkulov, *PhD (Uzbekistan)*
Nurali Amonturdiev, *PhD (Uzbekistan)*
Hakim Akhmedov, *PhD (Uzbekistan)*
Ahad Shukurov, *PhD (Uzbekistan)*
Eshnazar Jabbarov, *PhD (Uzbekistan)*
Abdumurod Arslonov, *PhD (Uzbekistan)*
Sirojiddin Turdimurodov, *PhD (Uzbekistan)*
Umida Rakhimova, *PhD (Uzbekistan)*
Gulchekhra Begmatova, *PhD (Uzbekistan)*
Nargis Kurbanazarova, *PhD (Uzbekistan)*
Muyassar Kholova, *PhD (Uzbekistan)*
Shoira Omonturdiyeva, *PhD (Uzbekistan)*
Sherzod Turdikulov, *PhD (Uzbekistan)*
Zaynura Kadirova, *PhD (Uzbekistan)*
Humayun Nadim Muhammad, *PhD (Uzbekistan)*
Dilrabo Ergashova, *PhD (Uzbekistan)*

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

JO‘RAYEVA BIBISH MUXSINOVNA,
TO‘XTAYEVA DILAFRUZ ASHUROVNA
Ekspressivlik va intensivlik munosabati.....7

ЁҚУБОВ ШАРИФ
Дарбанд, Темир дарвоза, Оққўтал ва
“Темирдан ясалган дарвоза” атамалари таҳлили 11

SHUKUROV AHAD AHMADOVICH
Tarixiylikni ifodalovchi eskirgan so‘zlar 15

AMONTURDIYEV NURALI RASHIDOVICH
O‘zbek tili izohli lug‘atlarida etnografizmlar aksi 18

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Hamid Olimjon ijodida so‘z sehri 23

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVCH
Onomastik ko‘lamda teotoponimlar tadqiqi.....26

ABDURAXMANOV SHAVKATJON ASHUROVICH
Funksional sintaksis haqida mulohazalar.....29

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
Sinonimlarda miqdor o‘zgarishlarining ayrim ko‘rinishlari xususida.....32

TUYCHIYEVA OYDIN SAYFULLAYEVNA
Fors tilida shart-istak mayli qo‘llanilishining o‘ziga xos xususiyatlari.....36

SHAYMARDANOVA AZIZA RAIMJANOVNA
Intralingval lakunalarning lisoniy tabiati 40

DUSNAZAROVA MAVJUDA ILYAMONOVNA
Nikoh marosimlarida milliy o‘zlikning aks etishi.....46

KADIROVA SAIDA MAXSUDOVNA
Badiiy tasvir va ifoda vositalarining adabiyotdagi roli 49

МУНДАРИЖА

TO‘YCHIYEVA ZULAYHO HAMROQO‘LOVNA
Islomiy paremalogik religionimlar 53

ABDUVALIYEVA KAMOLA SHAVKAT QIZI
“Shajarayi turk” asaridagi etnonimlarning hozirgi
O‘zbekiston hududida etnotoponim sifatida uchrashi 56

RAHMATULLOYEV AHTAM A’ZAM O‘G‘LI
Fors tilida otning semantik tasnifi 60

HAMDAMOVA NASIBA TO‘RABEKOVNA
Diniy leksikaning semantik xususiyatlari
(ekzotik leksika, frazeologizmlar, paremiologik birliklar misolida).....64

YO‘LDOSHEVA NARGIZA
“Alpomish” dostonida mavjud fonetik dialektizmlar.....68

ВАПАЕВА АНАХОН НАСУРИЛЛАЕВНА
Молодёжный сленг в вузах: дешифровка
(на примере студентов Университета Маъмуна) 71

ИСМАИЛОВА ФЕРУЗА ИСМАИЛОВНА
Народные пословицы в произведениях русских писателей.....75

OBLOQULOVA ZILOLA ULUG‘BEKOVNA
O‘zbek tilida taqinchoq nomlari semantikasi.....79

ADABIYOTSHUNOSLIK

КАДИРОВА ОЛИЯ ХАМЕДОВНА
Жанровое многообразие циклических произведений.....83

TA’LIM

XOJIYEVA IRODA ZOKIRJON QIZI
Ta’lim tojik tilida olib boriladigan umumta’lim maktablarda o‘zbek tili
(davlat tili) fanini o‘qitishning ilmiy-nazariy asoslari 90

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 12
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

"ALPOMISH" DOSTONIDA MAVJUD FONETIK DIALEKTIZMLAR

Yo'ldosheva Nargiza,
Termiz davlat universiteti lingvistika (o'zbek tili) yo'nalishi magistranti

O'zbek xalq dostonlari, umuman, og'zaki ijod manbalariga xos tarixiylik birgina lug'aviy yoki grammatik birliklar doirasida chegaralanmay, ulardagi qofiyalanish tartibi, she'riy satrlarning vazni, obrazlarning harakat va holatlarini ifoda etishda muhim bo'lgan tovushlar alliterasiyasi, shuningdek, sifatlash, mubolag'a, metafora, metonimiya, epitet singari badiiy ifoda va tasvir vositalarida ham o'z aksini topadi[1]. Chunki doston ijodkori bo'lgan xalq o'z orzu-intilishlarining ijrochilari sifatida dunyoga keltirgan epik qahramonlarning ruhiy holati, xulq-atvori, xatti-harakati, kuch-qudratini tasvirlashda ulkan hayotiy tajribasi va bor mahoratini ishga solgan holda badiiy tasvir va xilma-xil poetik ifoda vositalarining o'ziga xos mexanizmlarini ham yaratadi. Xalqona hayotiy tajribalarning folklorga ularning ilk ijodiy shakllanish davridanoq singdirib borilganligi mazkur manbalardagi uslubiy vositalarning ibtidoiy tasavvurlar moddiy manbasi bo'lgan tabiat va hayvonot olami bilan mantiqan bog'lanishida ko'zga tashlanadi. Dostonlarning tarixiy lingvistik asoslarini belgilashda muhim bo'lgan badiiy til vositalarining ilmiy ahamiyatini, o'zbek tilshunosligida va turkiyshunoslikdagi mazkur manbalar tilini o'rganishga doir dastlabki monografik tadqiqotlarning ana shu masalaga bag'ishlanganligi orqali ham anglash mumkin[2]. Mazkur tadqiqotimiz dostonlar tiliga oid fonetik dialektizmlar tahliliga bag'ishlanadi.

O'zbek dialektologiyasi adabiy tilimizni boyituvchi ichki manbadir. Biroq faqatgina so'zlar bilan emas, shevashunoslikdagi bir qancha dialektal qonuniyatlar ham adabiy tilga singib borishini ko'rish mumkin. "Milliy tilning quyi formalari bo'lgan mahalliy dialektlar va xalq shevalarining ham adabiy til bilan bog'liqlik jarayoni va o'zaro aloqasi doimiy hodisa sifatida davom etib turadi. Mahalliy dialektlar va xalq shevalaridan qandaydir formalar doimo asta-sekinlik bilan adabiy tilga o'ta boradi, uni to'ldiradi va boyita boradi"[3]. Adabiy tilga asta-sekinlik bilan o'tib borgan formalardan biri dialektal fonetik hodisadir. "Muayyan fonetik sharoitda so'z o'zaklari yoki negizlaridagi yondosh tovushlarning bir-biriga ta'siri, birikuvchi bo'g'in yoki so'zlardagi tovushlarining to'qnashuvi, ohangdoshlik va shu kabilar orasida yuz beradigan tovush o'zgarishlari fonetik hodisalar hisoblanadi. Fonetik ma'lum hodisalar ma'lum qonuniyat zaminida vujudga keladi"[4]. Natijada so'z tarkibida fonetik o'zgarish kuzatiladi.

Dialektal leksika til zaxirasining ajralmas va eng yirik qismini tashkil qiladi. Bundan tashqari dialektal leksika faqat og'zaki nutqqa xosligi bilan ajralib turadi. Uning katta qismini fonetik hodisaga uchragan birliklar tashkil etadi. Ularni doston tarkibidan ajratib olish va adabiy tilga tabdil qilish qiyin emas. Biroq leksika shaklida adabiy tildan tubdan farq qiladigan birliklar borki, ularni matn tarkibidan, boshqa so'zlar bilan birgalikdagi ma'nosi orqaligina farqlab olish muhim. Shuning uchun, dialektal leksikani dostondan olingan parchalar yordamida tahlilga tortish eng samarali usullardan hisoblanadi.

Fonetik o'zgarishlar dialektal xususiyatga ega bo'lishi ham tabiiydir. Bunday dialektal xususiyatlarni xalq dostonlari matnida ham ko'rish mumkin. Milliy eposimiz "Alpomish" matnida uchraydigan dialektizmlarni o'rganish va tadqiq qilish fonetik hodisalar dialektal so'z turlarinining xususiyatlarini ta'minlovchi omil ekanligini ko'rsatdi deyish mumkin.

Turli fonetik hodisalar ham hududiy-mahalliy xususiyatdir. "Har bir xalq o'z mahalliy shevalarida muloqat yuritadi, binobarin, xalq o'z shevasi bilan birga yashaydi va sheva ham xalqning butun borlig'ini, moddiy va ma'naviy dunyosini, his-tuyg'ularini ifoda qiladi…"[5]. Xalqning butun borlig'ini, moddiy va ma'naviy dunyosini, his-tuyg'ularini ifodalashda fonetik hodisalar bilan bog'liq leksik-fonetik dialektal so'zlar ham muhim deyish mumkin.

"Alpomish" dostonining tili xalq tiliga yaqindir. Dostonning tili qipchoq lahjasiga mansubdir. Chunki buni kuylagan baxshilar qipchoq vakillaridir. Buni dostonni o'rganayotganda adabiy tilidan farq qiladi-

[1] Мирзаев Т. Ҳ.Т.Зарифовнинг илмий ижоди. //Ўзбек халқ ижоди. – Тошкент, 1967. – Б. 12-13.

[2] Шоабдураҳмонов Ш. "Равшан" достонининг бадиий тили ҳақида. НДА. – Тошкент, 1949; Демирчизаде А.М. "Китаби – Дада – Горгуд" достонларинин дили. АКД. – Баки, 1959.

[3] Doniyorov X, Yo'ldoshev B. Adabiy til va badiiy til. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1988. – 208 b. 6.

[4] Abdurahmonov G'. Hozirgi o'zbek adabiy tili. – Toshkent: Fan nashriyoti, 1966. – 390 b. 57.

[5] Ashirboyev S. O'zbek dialektologiyasi. – Toshkent: Nodirbegim, 2021. – B. 176.

gan fonetik, leksik, grammatik jihatlarini ko‘rishimiz mumkin. Bunga avvalo lab garmoniyasining mavjudligi, so‘z boshida y va j tovushlarining almashinib qo‘llanishi, h tovushining tushurib qo‘llanishi, y tovushining orttirilishi kabi holatlarda yaqqol namoyon bo‘ladi. Masalan: *sh>y hodisasi*: tayla (ad. orf. tashla) *y>j hodisasi*: jur, jiyaman, jilayman (ad. Orf. Yur, yig‘aman, yig‘layman). Erkak libosini o‘zim kiyarman, Bor kuchimni bilagima jiyarman. (53-bet)

g‘>v hodisasi: ovib, tov, bov, (ad orf. Og‘ib, tog‘, bog‘) Nechov otdan ovib qoldi, Jazosini tovib qoldi, Nechovlar otdan yiqilib, Toza yerni qovib qoldi. (174-bet)

b>m hodisasi: munday, muni (ad. orf. bunday, buni). Xudo bergan munday davlatdi, Shunday bo’lib topdi murod-maqsaddi.

s>ch hodisasi: chochmoq, choch, chichqon, chachoq, chechib (ad.orf. sochmoq, soch, sichqon, sochiq, yechib)

f>p hodisasi : poyim, nap, lop, parishta (ad. orf. foyim, naf, lof, farishta) Omin desa parishtayu maloyik? Sayl etib dunyoni bizlar ko‘rayik, Nima bo‘lsa, bizlar borib-kelayik. (275-bet)

p>b hodisasi: duburi (ad. orf. dupuri.) *h>y hodisasi*: voyim, joyil, iloyim, qiblagoyim (ad. orf. Vahm, johil, ilohim, qiblagohim) Erisin tog‘larning qori erisin, Yer ostida dushman tani chirisin, Iloyim musofir yurti qurisin. (51-bet)

t>d hodisasi: dovush, dengi, dush (ad. orf. tovush, tengi, tush) Siyosatga dovush qilib, Ostida o‘ynaydi oti, (176-bet)

b>m hodisasi: bo‘ljal.

y>g hodisasi: Orqama botadi g‘updor tuyuning. (183-bet)

b>v hodisasi: Davlat qo‘nsa bir chibinning boshiga, Semurg‘ qushlar salom berar qoshiga. (17-bet)

Tovush tushishi: So‘z oxirida t harfini tushishi: dash(t), go‘sh(t), pas(t) Qozonda qaynagan shirboz go‘shmidi, Shul qizingning agar boshi bo‘shmidi? (41-bet) So‘z oxirida q harfini tushishi: sari(q), to‘ri(q)

Tovush orttilishi: Y tovushining orttilishi: xudoy, sarpoy D tovushining orttilishi: aqlimdolar, so‘zdaytib. Arzim eshit o‘zbak qizi, Aqlimdolar jodu ko‘zi. (52-bet).

I tovushining ortishi: Qayqubod ne chog‘li bordir iliming (183-bet).

N tovushining ortishi: Qul ichinda mehribonim sen eding, Sen ham meni unutdingmi, bobojon?

Assimilatsiya hodisasi: hilla-hiyla, urri-o‘g‘ri, billa-birga.

Metateza hodisasi: turpoq, aynalmoq (ad.orf. tuproq, aylanmoq) Bilsang, men ham, qalmoq, senga barobar Lochinday aynalma bunda, ahmoqlar. (61-bet)

Dissimilatsiya hodisasi: lodon, zaril (ad.orf. nodon, zaril) Lodon ko‘nglim har hayolga bo‘libman, Gunohkor bo‘lganim endi bilibman. (35-bet)

Reduksiya hodisasi: Arza, kalma (ad. orf. ariza, kalima) Termiltmagin, jallod, mening ko‘zimdi, Arza bilan shohga bildir so‘zimdi. (35-bet)

Elliziya ikki so‘z qo‘shilib talaffuz qilinganda birinchi so‘zning oxiridagi, ikkinchi so‘zning dastlabki unlisi tushishi hodisasi: oltoy, o‘n ikkmom, aytolmayman, bog‘dochilar (ad. orf. olti oy, o‘n ikki imom, ayta olmayman, bog‘da ochilar). Bu kun qadr kechalari, Bog‘dochilar g‘unchalar. Asar tilini o‘rganishda uning morfologik xususiyatlari ham katta ahamiyat kasb etadi. Dostonning morfologik xususiyatlari:

Tushum kelishigi affiksi -ni, -di, -ti formasida: Jallodlar eshitgin aytgan so‘zimdi, Qo‘lim chechib ozod qilgin o‘zimdi, Mol yetmasa beray Barchin qizimdi, Hali ham bir ozod qilgin o‘zimdi. (29-bet) Eshitmagin qarindoshlar so‘zini, Qarindoshlar bera qolsin qizini! …Xafa qilma, ota, menday qizingdi, Qo‘ya ber alplarga mening o‘zimdi… (35-bet) Xudo bergan munday davlatdi, Shunday bo‘lib topdi murod-maqsaddi. (156-bet)

Qaratqich kelishigi affiksi –im, – ing ning formasida: Bizim qalmoqlarning ishi bekordi(r) Shum falak boshima savdo solibdi, Bizning elga qattiq talon qilibdi. (24-bet) Maydonda minardim bul to‘bichoqti, Xafa qilma, oyim, mendek g‘o‘chchoqti, Chayib bergin saba bilan ko‘nakti, Qimiz so‘rab keldim mendayin nomdor (50-bet)

Jo‘nalish kelishigi affiksi -a, -na formasida: Ustima kiyganim yashil ko‘k edi, Bunday so‘zlar ilgaridan yo‘q edi, Boy otmman biy boboma ne bo‘ldi (12-bet) Xanjar urmay bag‘rim qona to‘ldirma, Borib tutat otim turgan yerina (280-bet) Chopa bersang oltoy chilik yo‘llara, Ingransa o‘zadi o‘zbekning oti (278-bet)

Chiqish kelishigi: -dan, -nan, -din shaklida uchraydi: Eshitgin qalmoqlar aytgan tilimnan, Meni olar kelmas sening qo‘linnan, Badbaxt qalmoq, qolma kelgan yo‘linnan, Meni olmoqqa hadding bormi qalmoqlar. Senga beray desam qimiz bo‘lmasa, Ketgin, qalmoq, qaydin topib berayin. (56-bet)

So‘roq yuklamasi -mi, -ma shakllari ishlatiladi: Elingning rasimi shunday bo‘lama, Musofirni ko‘rsa boylab urama (28-bet)

Bilan ko‘makchisi bilan, man, shaklida uchraydi: Qorajonning vaqtin xushlab turayin, Qizingman ikkovin birga qilayin.

–lik affisining - ik, -iq formasi: Qayga ko‘chsang biz ham birga borayik, Eldan-elni xo‘pbir yurib ko‘rayik, Har yurtlarda musofir bop yurayik, Bizlar senga xizmatkor bo‘p turayik (16-bet).

Zamon+so‘roq olmoshi (di+mi?) –mi? Buni eshitgan insonlar: “Bu bola zo‘r bo‘pti, nazar topibdi, bularga hech kim barobar bo‘lolmaydi, yeti yashar bola shunday qilama”.

Xulosa qilib aytganda, adabiy tilga asta-sekinlik bilan o‘tib borgan formalardan biri dialektal fonetik hodisadir. Muayyan fonetik sharoitda so‘z o‘zaklari yoki negizlaridagi yondosh tovushlarning bir-biriga ta’siri, birikuvchi bo‘g‘in yoki so‘zlardagi tovushlarining to‘qnashuvi, ohangdoshlik va shu kabilar orasida yuz beradigan tovush o‘zgarishlari fonetik hodisalar hisoblanadi. Fonetik ma’lum hodisalar ma’lum qonuniyat zaminida vujudga keladi. Natijada so‘z tarkibida fonetik o‘zgarish kuzatiladi. Bizning tadqiqot obyektimiz bo‘lgan “Alpomish” dostonida fonetik o‘zgarishlardan tovush tushishi, tovush ortishi, tovush almashinishi, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, elliziya, reduksiya, metateza kabilar mavjud ekanligi aniqlandi va tahlilga tortildi.

Rezyume. Mazkur maqola “Alpomish” dostoni tadqiqiga bag‘ishlangan bo‘lib, doston tarkibidagi dialektizmlar fonetik jihatdan tahlilga tortilgan. Doston matnida uchraydigan fonetik dialektizmlar fonetik hodisalar tovush tushishi, tovush ortishi, tovush almashinishi, assimilyatsiya, dissimilyatsiya, elliziya, reduksiya, metatezalar asosida tahlil qilindi.

Resume. This article is devoted to the study of the epic “Alpomish”, and the dialecticisms contained in the Epic are phonetically subjected to analysis. Phonetic dialectisms found in the epic text phonetic phenomena were analyzed based on sound fall, sound gain, Sound Exchange, assimilation, dissimilation, ellization, reduction, metathesis.

Резюме. Данная статья посвящена исследованию эпоса “Алпомиш”, диалектизмы эпоса подвергнуты фонетическому анализу. Фонетические диалектизмы, встречающиеся в эпическом тексте, анализировались на основе фонетических явлений звукопропускания, звукоподражания, звукообмена, ассимиляции, диссимиляции, эллинизации, редукции, метатезиса.